

References

1. People's address of the head of State dated September 1, 2021 "Unity of the people and the heart of reforms - the strength of the prosperity of the country"
2. Code of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2017 No. 120- "tax code" (with amendments and additions as of 01.07.2022)
3. Tax Administration of Abieva S. N.: textbook / Abieva S. N., Aliyeva M. M. -Almaty: 2019
4. https://www.gov.kz/memleket/entities/kg_d?lang=kk
5. <https://kgd.gov.kz/kk>

Криптовалюта қаржы нарығының құралы ретінде

А.Ж.Тиштықбаева¹, А.М.Айтпекова², С.К.Кулбаракова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері

arnagul0707@mail.ru, aruzhaan.aitpekova@mail.ru, kulbarakovas7@gmail.com

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада криптовалюталардың сипаттамаларын және оларды реттеу механизмдерін бағалауға мүмкіндік беретін салыстырмалы талдау, логикалық зерттеу әдістері қолданылды.

Криптовалюта мәнінің пікірталас мәселелері зерттелді. Ғылыми-практикалық ортада криптовалюталар цифрлық валюта, электронды төлем құралдары, электронды ақшаның жаңа түрлері, "жаңа ақша" және тіпті кейде мираж ретінде қарастырылады. Әр түрлі аспектілерде (құрылымдар, пайдаланушылар қауымдастығы, пайдаланушылардың гендерлік және жас ерекшеліктері, device - типі мен шолғышты пайдалану) криптовалюталардың қазіргі жағдайына баға берілген. Әр түрлі елдердегі криптовалюталарды реттеу механизмі бағаланды – бұл құралды мойындайтын және оны белсенді түрде реттейтін, сондай-ақ оны қолданудың нормативтік негіздері жоқ қабылдамайтын және төзімді.

Әлбетте, криптовалюта-бұл қаржы нарығының салыстырмалы түрде жаңа құралы, бірақ оның құны әдеттегі тауарлар мен қызметтерге әдеттегідей салынған жұмыс көлеміне байланысты емес. Криптовалюта құрылымын бағалау биткоин әлі де оның ең көп таралған түрі болып табылатындығын көрсетті, дегенмен ол өзінің көлемі мен эфирін арттырады. Биткоинді пайдаланушылар арасында 24 жастан 44 жасқа дейінгі ерлер басым. Криптовалюталардың жұмыс істеуінің маңызды және маңызды аспектісі оларды реттеу болып табылады. Қырық елде криптовалютаның ресми мәртебесі (тауар, қаржы активі, төлем құралы немесе басқа құрал) бар. Венесуэла өзінің криптовалюта -петроны(Petro) сатылымға шығарған алғашқы ел болды, оның айрықша ерекшелігі-оның нақты қамтамасыз етілуі. Алайда, егер криптовалютаны мемлекет мойындамаса, оның толық сенімге ие болатынына күмән бар. Болашақта криптовалюталардың халықаралық деңгейде реттелетіні сөзсіз, бұл ретте ақшаны жылыстату және заңсыз қаржылық операциялар үшін цифрлық активтерді пайдалануды болдырмауға баса назар аударылады.

Кілт сөздер: криптовалюталар, пікірталас аспектілері, биткоин, реттеу, криптовалюта сипаттамалары.

Бүгінгі таңда криптовалютамен, атап айтқанда, биткоинмен оның ең көп таралған түрі ретінде операциялар планетаның көптеген тұрғындарының назарын аударады, тек кәсіпқойлар ғана емес, сонымен қатар қарапайым азаматтар. Кейбіреулер ақша тапқысы келеді және онымен белсенді айналысады, ал басқалары оның не екенін және оның құпиясы неде екенін түсінуге тырысады.

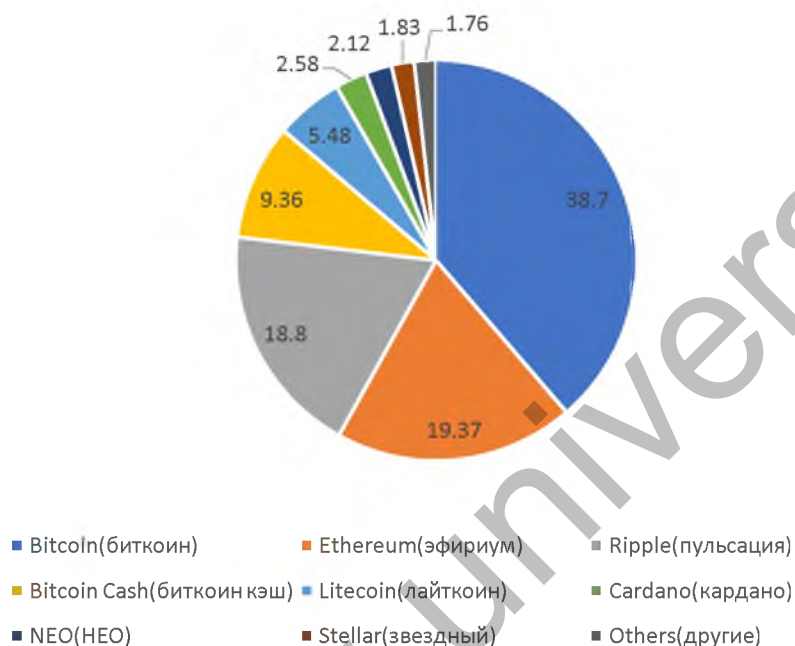
Дүние жүзіндегі ақша айналымының дамуы заттай ақшаны пайдаланудан металл, қағаз, несие және заманауи электронды түрлерге дейінгі кезеңдерден өтті. Сонымен қатар,

акшаның негізгі теориясы құнның еңбек теориясына негізделген (тауарлар мен қызметтердің құны оларға салынған адам еңбегінің мөлшеріне байланысты), ал технология криптовалюта - блокчейнге негізделген, компьютерлік қуаттар мен жинақталған энергияның құнын бөледі

Криптовалютаны келесі сипаттамалар бойынша бағалайық:

- криптовалюта құрылымдары;
- пайдаланушылар қауымдастығы;
- пайдаланушылардың гендерлік құрамдас бөлігі;
- пайдаланушылардың жас ерекшеліктері;
- пайдаланылған браузерлер;

Құрылым тұрғысынан криптовалюта бірнеше түрге бөлінеді.

Сурет 1. Криптовалюта құрылымы, % 18.02.2022

Биткоин әлі де криптовалютаның ең көп таралған түрі екені анық. Оған қарамастан криптовалюталардың басқа да түрлері кең таралғаны анық болып көрінеді.

Кесте 1

Биткоинді пайдаланушылар қауымдастығының құрылымы, пайызбен

Қауымдастық атаулары	Үлесі(пайызбен)
Қаржылық қызметтер, инвестициялық қызметтер	8,14%
бағдарламалық қамтамасыз ету / дизайн	3,72%
қаржылық, банктік қызметтер	3,30%
жұмыспен қамту орталығы	2,76%
тұтынушылық электроника / ұялы телефондар	2,70%
компьютерлер мен перифериялық құрылғылар	2,65%
танысу қызметі	2,14%
саяхат / қонақ үйлер	2,12%
жылжымайтын мүлік / тұрғын үй	1,72%
бағдарламалық жасақтама / бизнес	1,71%

Биткоинді пайдаланушылар арасында Гендерлік компонент тұрғысынан ерлер үлесі басым және 96,57% құрайды, ал әйелдер үлесі небәрі 3,43% құрайды.

Криптовалюта иелерінің жас ерекшелігі де қызықты.

Мәліметке сүйенсек 24 пен 34 жас аралығындағы және 35 пен 44 жас аралығындағы екі топ Ең белсенді болып табылады, екі топ 76,33% құрайды.

Егер браузерді пайдалану тұрғысынан криптовалюталарды қарастыратын болсақ, бөлу келесідей болды:

- Chrome (62,43 %);
- Firefox (17,86 %);
- Safari (14,54 %);
- Internet Explorer – 1,77 %;
- Opera – 1,31 %;

Егер қатысушылар қандай device-түрлерін қолданатынын қарастыратын болсақ, онда криптовалюта операциялары негізінен компьютерлерден жасалады, олардың device-түрлерінің жалпы массасындағы үлесі 66,75% құрайды, ұялы телефондардан жасалған операциялар көлемі 28% құрайды және операциялардың тек 5,25% планшетті пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Криптовалюталардың жұмыс істеуінің маңызды аспектісіне тоқталайық - оны мемлекеттік реттеу. Шарттарды реттеу тұрғысынан мемлекеттердің үш тобы бөлінеді:

- 1) криптовалюталардың ресми мәртебесі бар мемлекеттер (тауар, қаржы активі, төлем құралы және өзге де құрал);
- 2) криптовалюталарды реттемейтін, бірақ оларды пайдаланушыларды жазаламайтын елдер;
- 3) криптовалюталармен операцияларға мемлекет деңгейінде тыйым салынады.

Мемлекеттердің бірінші тобына қырыққа жуық ел кіреді, олардың ішінде Австралия, Аргентина, Ұлыбритания, Германия, Дания, Канада, АҚШ, Сауд Арабиясы, Сингапур, Франция, Швейцария, Швеция, Оңтүстік Корея, Жапония және т. б.

Сонымен, Аргентина-криптовалюталарды пайдалану бойынша жетекші елдердің бірі. UIF департаменті 2014 жылдың шілдесінде барлық қаржы институттарына биткоиндермен және басқа виртуалды валюталармен операциялар жүргізуге мүмкіндік берді және оларды криптовалюталармен жасалған операциялар туралы хабардар етуге міндеттеді.

АҚШ-та криптовалютаны құқықтық реттеу шектеулі. 2014 жылы, Internal Revenue Service (елдің ішкі кірістер қызметі) виртуалды валюта салық салу мақсатында мүлік ретінде қарастырылатындығын анықтады.

Алайда, кейбір жағдайларда криптовалюта операциялары бағалы қағаздарды орналастыру ретінде қарастырылады және бұл жағдайда дәстүрлі бағалы қағаздар сияқты криптовалюталарға қойылатын талаптар қолданылады.

Швейцарияда криптовалюта активтер ретінде қарастырылады және олармен жасалатын операциялар арнайы рұқсаттарды қажет етпейді, бірақ криптовалюталарды коммерциялық негізде және жұмыс істеп тұрған базарларда сатып алу және сату лицензиялауға жатады.

Швейцарияның Қаржы нарығын қадағалау қызметі (FINMA-the Swiss Financial Market Supervisory Authority) токендерді үш түрге жіктейді: төлем құралы ретінде, актив ретінде және пайда ретінде.

Жапонияда 2017 жылдың сәуірінен бастап криптовалюта заңды төлем құралы ретінде танылды.

Сингапурда криптовалюта төлем құралы емес, актив ретінде қарастырылады. Сингапурдың валюта басқармасы-Сингапурдың Monetary Authority (MAS) цифрлық активтерді (танбалауыштарды) жария орналастыруды және оларды саудалауды реттейтін бірқатар құжаттарды шығарды.

Венесуэла 2018 жылдың 20 ақпанында өзінің криптовалютасы – петроны сатылымға шығарған алғашқы ел болды, ол өзінің резервтері мен табиғи байлықтарымен қамтамасыз етілді, жалпы шығарылымы 100 миллион петро бірлігіне жоспарланған. Бұл қадам негізінен әлеуетті шетелдік инвестицияларға – Ұлттық экономика үшін қажетті қаржыландыру көзіне деген үмітпен қабылданды. Ол криптовалюталардың басқа белгілі түрлерінен 5 миллиард баррель мұнай түріндегі нақты активпен қамтамасыз етумен ерекшеленеді.

Еуропалық бағалы қағаздар нарығын қадағалау басқармасы (esma – European Securities and Markets Authority) Еуропалық банк басқармасымен (EBA – European banking Authority)

және Еуропалық сақтандыру және зейнетақы басқармасымен (eiopa – European Insurance and Occupational Pensions Authority) бірлесіп ақпан айында жұртшылықты криптовалюталарға инвестициялау кезіндегі жоғары тәуекелдер. Қаржылық реттеушілер криптовалютаның құнына кепілдік бере алмайды, ал инвесторлар криптовалюталарға инвестиция сала отырып, салынған ақшаны тиісті тәуекелдерге ұшыратады.

Қытай сонымен қатар елдердің екінші тобына жатады. ҚХР Халық банкі криптовалюталарды алғашқы орналастыруға және оларды елде және одан тыс жерлерде сатуға қарсы шектеу шараларының пакетін дайындады. Бұл шаралар, шын мәнінде, реттеушілердің ұлттық нарықта олардың айналымына тыйым салынғаннан кейін криптовалютамен заңсыз әрекеттерге реакциясы. Сонымен, 2017 жылы криптовалюталарды бастапқы орналастыруға тыйым салынды, сауда алаңдары жабылды, биткоин өндірісі шектелді. Мұндай жағдайда қытайлық әдептілік операцияларды шетелге ауыстыруға асықты.

Криптовалюта операцияларына тыйым салынған елдердің үшінші тобына Вьетнам, Индонезия, Ливан, Непал, Пәкістан және т.б. Криптовалюта мемлекет мойындамаса да, оның толық сенімге ие болатынына күмән бар екені анық. Болашақта криптовалюталар сөзсіз халықаралық деңгейде реттелетін болады, бұл ретте ақшаны жылыстату және заңсыз қаржылық операциялар үшін цифрлық активтерді пайдалануды болдырмауға баса назар аударылады.

Қытайдан қашқандардың көбі көршісінен баспана тапты Қазақстан. Республика қазірдің өзінде әлемдегі ең ірі тау-кен орталықтарының бірі болды. Өткен жылдың тамыз айына қарай Қазақстан Биткоин тау-кен өндірісі бойынша 18% - дан асатын үлесімен таза екінші орынға шығады.

Алайда, ел криптовалюта өндірушілерінің айтарлықтай ағынына төтеп бере алмады. Ойын ережелерін үнемі өзгертудің, сондай-ақ криптовалюта саласын реттеуді қатандатудың бүкіл тізбегі басталды.

Алдымен Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев майнингке жұмсалған электр энергиясының әрбір киловатт-сағаты үшін 1 теңге мөлшерінде криптофермаларға салық салу туралы Заңға қол қойды. Айтпақшы, инновация 2022 жылдың басынан басталды.

Бірақ одан әрі сахнаға ведомствоның бұрынғы басшысы Мағзұм Мырзағалиев бастаған Энергетика министрлігі шықты. Себебі, қазақстандық электр энергетикасы жүйесі соңғы жылдары электр энергиясын өндірудің тұрақты профицитіне қарамастан, ел ішінде тұтынудың айтарлықтай өсуіне дайын болмады. Мәселен, 2021 жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша Қазақстанда электр энергиясын тұтыну 7% - дан астам өсті, ал оған дейін ол 1-2% - ға тұрақты өсті.

2021 жылы Ұлттық банк нарық қатысушыларымен бірлесіп екі деңгейлі қаржы архитектурасы шеңберінде таратылатын электрондық нысанда шығарылатын Ұлттық Банктің міндеттемесі болып табылатын "цифрлық теңгені" енгізу жөніндегі пилоттық жобаны ұсынды.

Басқаша айтқанда, цифрлық Теңге ұлттық валютаның қосымша нысаны болып табылады, ол нарықта қолма-қол және қолма-қол ақшасыз теңге нысандарына тең.

Цифрлық теңгенің айрықша ерекшелігі Ұлттық Банк атынан белгілі және жалғыз Эмитенттің болуы және ресми бағам белгілеу болып табылады.

Алайда, 2022 жылдың 29 сәуірінде Ұлттық банк цифрлық теңгені енгізу бойынша түпкілікті шешім қабылдаған жоқ. Биыл нарық қатысушыларымен бірлесіп платформаның технологиялық прототипін кеңейту, сандық Экономикалық зерттеулер және реттеуші аспектілерді бағалау бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Мақаланы қорытындылай келе, Қазақстандағы криптовалюталар мүлікке теңестірілген цифрлық активтер ретінде танылғанын атап өткен жөн. Сандық тау-кен жұмыстарына хабарлама түрінде рұқсат етіледі және жақын арада лицензияланған қызмет түріне ауыстырылуы мүмкін.

Сонымен қатар, криптоиндустрияның қарқынды дамуы жақын арада криптовалютаны елдегі төлем құралы ретінде тануға әкелуі мүмкін.

Бұл бағыттағы алғашқы қадамдар "Астана" халықаралық қаржы орталығы аясында қолға алынды. Алайда АХҚО-да тіркелген компаниялар өз биржаларына клиенттерді тартуда айтарлықтай белсенді емес және биржаларда сауда ережелерін әлі жариялаған жоқ.

Криптовалюта ешқашан өзгермейді. Блокчейн технологиясы криптовалютаны іс жүзінде ешқашан өзгермейтін етеді. Ол ауыстырылмайды, кейінге қалдырылмайды, көшірімі жасалмайды, жасырып немесе өзгертілмейді. Бұндай жағдайда криптовалютаға қатысты ешкім, ешқандай жағдайда алаяқтық жасай алмайды, ол адам тарапынан жіберілетін қателіктерден де ада. Бұл криптовалютаның шексіз ашықтығын қамтамасыз етіп, банкте сақталған кәдімгі ақшадан ерекшелейді.

Криптовалюта орталықтандырылмаған. Криптовалютаның жаңа монеталары тұрақты түрде және ашық жағдайда жасалады. Мәселен, биткоинды алып қарайық, оның құрылымы 21 миллион данадан артық шығарылуға жол бермейді. Ал мемлекеттік евро, доллар сияқты валюталарда бұндай шектеу жоқ, оны мемлекет басқарып, қанша шығарғысы келсе, сонша шығара алады. Бұның өзі айналымдағы кәдімгі валюталардың криптовалютадан өзгеше, қатаң орталықтанғанын көрсетеді.

Бүгінгі күні криптовалютаға интернеттен кез-келген затыңызды сатып алуыңызға, есеп айырысуыңызға болады.

Кесте2

Криптовалютаның артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
<p>- криптовалюта банктік немесе несиелік карта компаниясы сияқты сенімді үшінші тұлғаға қажеттіліксіз, екі тарап арасында тікелей қаражат аударуды жеңілдетуге уәде береді. Бұл трансферттер ашық кілттер мен құпия кілттерді және жұмыс дәлелдеуі немесе ставканы растау сияқты әртүрлі ынталандыру жүйелерін қолдану арқылы қамтамасыз етіледі. Қазіргі заманғы криптовалюта жүйелерінде пайдаланушының « әмияны » немесе есептік жазбасының мекен-жайы ашық кілтке ие, ал жеке кілт иесіне ғана белгілі және ол мәмілелерге қол қою үшін қолданылады. Ақша аударымдары минималды өңдеу төлемдерімен аяқталады, бұл пайдаланушыларға банктер мен қаржы институттары ақша аударымдары үшін төлемдерден аулақ болуға мүмкіндік береді.</p>	<p>- криптовалюта операцияларының жартылай анонимді сипаты оларды көптеген заңсыз әрекеттерге, мысалы, ақшаны жылыстату және салық төлеуден жалтаруға ыңғайлы етеді. Алайда, криптовалютаның адвокаттары көбінесе құпиялылықтың репрессиялық үкіметтер кезінде өмір сүретін сыбайластар немесе белсенділер үшін қорғаныс сияқты артықшылықтарын алға тарта отырып, олардың жасырын болуын жоғары бағалайды. Кейбір криптовалюталар басқаларға қарағанда жеке болып табылады.</p>

Мысалы, Bitcoin – Интернеттегі заңсыз бизнесті жүргізу үшін салыстырмалы түрде нашар тандау, өйткені Bitcoin blockchain-тің криминалистикалық сараптамасы билікке қылмыскерлерді ұстауға және жауапқа тартуға көмектесті. Dash, Monero немесе ZCash сияқты құпиялылыққа бағытталған монеталар бар, оларды іздеу әлдеқайда қиын. Криптовалютаның жоғарыда айтылғандай кемшіліктеріне қарамастан, қолджаныстағы қалыпты ақшаға қарағанда көптеген артықшылық жақтары, оны болашақта жалпыхалықтық қолданыстағы валютаға айналдыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Криптовалюта: роль в современном мире (сілтеме) https://spravochnick.ru/ekonomika/kriptovalyuta_rol_v_sovremennom mire/
2. Қаржы энциклопедиясы (сілтеме) <https://kz.nesrakonk.ru/cryptocurrency/>